

Зачарована Десна (переказ)

Олександр Довженко

Автор-оповідач говорить, що все частіше його відвідують спогади. Можливо, через довгі роки розлуки з рідною землею, а може, що кожен колись має "усвідомити свою природу на ранній досвітній зорі коло самих її первісних джерел".

Пригадує, який гарний у них був город. Мати, бувало, говорила: "Нічого в світі так я не люблю, як саджати що-небудь у землю, щоб проізошло. Коли вилізе саме з землі всяка рослиночка, ото мені радість". Влітку город так переповнювався рослинами, що вони не вмщалися в ньому і лізли за тин. За повіткою росли великі кущі смородини, в яких ховалися кури й, кажуть, гадюки, котрих ніхто ніколи не бачив.

На погребні любив спати дід, який малому Сашкові нагадував Бога або святого Миколая. Дід Семен був високий і худий, з білою бородою, знав письмо і в неділю урочисто читав Псалтир, хоч ні сам, ні слухачі нічого в ньому не розуміли, і це хвилювало, як дивна таємниця. Мати вважала діда чорнокнижником і таки спалила крадькома його книгу. "Дід любив гарну бесіду й добре слово", був добрим духом лугу й риби, котру міг ловити руками.

Одного разу Сашко поліз у тютюн, що якраз цвів, потім до огірків. Подражнив бджіл, але жодна не вкусила, хоч так хотів. Боляче, зате хтось дасть мідну копійку, щоб прикласти до болючого місця, потім на неї можна купити аж чотири цукерки. Набрів на моркву, став висмикувати, але вона була все мала й мала. Тоді посадив увесь рядок назад у землю й пішов по городу, пробуючи все підряд — і мед з квітів, і калачики, і зелені яблука. Шкоду побачила баба, дідова мати, почала лаяти й проклинати хлопця. Взагалі вона була маленька і прудка, од її очей ніщо не могло сховатися. Їй можна було по три дні не давати їсти, але без прокльонів вона не могла прожити и дня. Сашкові захотілося в хату, котра була схожа на стареньку білу печерицю, вікна повростали в землю і не було замків. Мати жалілася на тісноту, а малим "простору й краси вистачало". На стіні під іконами висіло багато картин із зображенням монастирів. Та найбільш вражаючою була картина Страшного Божого Суду. Хлопець спочатку жахався картини, а потім звук, "як солдат звекає до грому гармат". Крім того, в їхній сім'ї, на його думку, "майже всі були грішні: дотатки невеликі, серця гарячі, роботи і всякого неустройства тьма-тьмуца, а тут ще фамільна приверженість до гострого слова, тому очі думали інколи про рай, все-таки більше сподівалися пекла внизу картини. Тут уже всі мали свої місця.

Батькові чорти наливали в рот гарячу смолу, щоб не пив горілки і не бив матері. Баба лизала гарячу сковороду за довгий язик і за те, що була велика чаклунка. Діда... тримав у руках сам диявол за те, що він чорнокнижник..." Старший брат Оврам теж потрапить у пекло за те, що драв голубів на горищі й крав у піст із комори сало.

Фактично з усієї родини найсвятішим був Сашко. І ось закінчилася його святість. Треба було не чіпати моркви, хай би росла. Малий хлопець став гірко плакати. Заліз у

старий човен і почав думати, як поновити свою святість. Пташенята з гнізда не падали, щоб їх рятувати. Вирішив піти на вулицю шанувати старих людей. Взяв стару дідову шапку, щоб було що знімати для пошани, і вийшов за ворота. Там нікого не було, тільки крамар Масій, перед яким шапки скидати не хотілося, бо він обдурював людей. Сашко пішов до діда Захарка, чемно привітався з ним, але той не помітив малого. Хлопець пройшовся ще раз і ще, а дід все не помічав, а тоді так вилаяв, що про спасіння душі годі було й думати.

Сашко дременув додому, заліз у човен і вирішив заснути, адже уві сні ростуть. Лежить і думає, що він такий маленький, а вже стільки неприємних речей знає: "Як неприємно, коли баба кляне або коли довго йде дощ і не вщухає. Неприємно, коли п'явка впивається в жижку, чи коли гавкають на тебе чужі пси, або гуска сичить коло ніг і червоним дзьобом скубе за штани... Неприємно дивитись на великий вогонь, а от на малий — приємно. І приємно обнімати лоша. ...Приємно бродити по теплих калюжах після грому й дощу, чи ловити щучок руками. Приємно їсти паску і крашанки.... Приємно, коли яблуко, про яке думали, що кисле, виявляється солодким.... Ластівок любив у клуні, деркачів — у лузі... Любив співи дівочі, колядки, щедрівки, веснянки, обжинки... Коли б спитав мене хто-небудь, яку я музику любив у ранньому дитинстві, який інструмент, яких музик, я б сказав, що більш за все я любив слухати клепання коси".

Коли малий Сашко чогось плакав, його втішав прадід Тарас — розповідав про Десну, про трави, про таємничі озера. "А голос у нього був такий добрий, і погляд очей, і величезні, мов коріння, волохаті руки були такі ніжні, що, напевно, нікому й ніколи не заподіяли зла на землі, не вкрали, не вбили, не одняли, не пролили крові. Знали труд і мир, щедроти й добро".

Скрізь, куди б не глянули очі хлопця, бачив він рух, неспокій, боротьбу. Усе викликало якісь порівняння, нагадувало давно десь бачене, уявлене й пережите. Доглядали змалечку Сашка аж чотири няньки — його брати Лаврін, Сергій, Василько й Іван. Співали всі, як соловейки, але в один день скосила їх якась хвороба. Ні з чим не можна було порівняти глибину батьківського горя.

Герой-оповідач пише: "Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив. Голова в нього була темноволоса, велика і великі розумні сірі очі, тільки в очах чомусь завжди було повно смутку: тяжкі кайдани неписьменності і несвободи. ... Скільки він землі виорав, скільки хліба накосив! Як вправно робив, який був дужий і чистий.

Одне, що в батька було некрасиве, — одяг.... Неначе нелюди зухвалі, аби зневажити образ людини, античну статую укрили брудом і рванням..."

Одного разу вночі у них у хаті сталися дві події — знайшлася сестричка й померла прабаба Марусина.

Герой-оповідач згадує: "Жили ми в повній гармонії з силами природи. Зимою мерзли, літом смажились на сонці, восени місили грязь, а весною нас заливало водою, і хто цього не знає, не знає тієї радості і повноти життя". Одного разу трапилася така

повінь, що поліцейський Макар прийшов до батька й звелів їхати своїм єдиним на всю округу човном рятувати людей на Загребеллі. Це було якраз перед Великоднем, і батькові хотілося пошанувати святу паску, та все ж довелося їхати. "Вся загребельська парафія сиділа на стріхах з несвяченими пасками. Сходило сонце. Картина була незвичайна, неначе сон чи казка.... Нічого не можна було впізнати. Все було інше, все краще, могутніше, веселіше.... Весна красна!"

Батько — веселий і дужий, рятуючи людей і худобу, відчував себе героєм-мореплавцем. Між хатами плавав човник з отцем Кирилом, який святив паски. Батьку не любив Сашкового батька за красу і непокірність, за прикрі його слова так розгнівався, що впав у воду, ледве його витягли. Незважаючи на лихо, реготало все село.

Загинуло з лиця землі це село через півстоліття. Його спалили фашисти за допомогу партизанам.

Косовиця того літа через повінь почалася пізно. Мати спочатку не пускала малого Сашка, боячись за нього. Потім таки погодилась, як зозуля, стояла коло хати, проводжаючи косарів. Так усе життя потім стояла й молилася за сина, щоб не взяли його ні куля, ні шабля, ні наклеп лихий.

Сашко, лежачи на возі, їде у царство трав, річок і таємничих озер. Непомітно засинає, дивлячись на зоряне небо, прокидається вже на Десні. Згадує: "А на Десні краса! Лози, висип, кручі, ліс — все блищить і сяє на сонці. Стрибаю я з кручі в пісок до Десни, миюся, п'ю воду. Вода ласкава, солодка. П'ю ще раз, убрівши по коліна і витягнувши шию, як лошак, потім стрибаю на кручу і гайда по сінокошу. І вже я не ходжу, а тільки літаю, ледве торкаючись луку. Вбігаю в ліс — гриби. У лози — ожина. В кущі — горіхи. В озері воду скаламучу — риба".

Сінокос був гуртовий. При розподілі копиць майже завжди була бійка, бо комусь здавалося, що його обділили. Особливо войовничим був дід.

Малий почув, як закрипіли плоти на Десні, і поцікавився у батька, хто то пливе. Батько сказав, що то здалека, орловські, руські люди, з Росії. Тоді хлопець запитав, а вони ж хто, хіба не руські? Батько сказав, що ні: "А хто там нас знає... Прості ми люди, синку... Хахли, ті, що хліб обробляють. Сказать би, мужики ми. ... Колись козаки, кажуть, були, а зараз тільки звання зосталось".

Погодою на сінокоші, казали, років півтора завідувала ворона. Вона все бачила і чула, віщувала дощ. Одного разу батько, розсердившись на птаху за дощ, який вона накаркала, попросив мисливця підстрелити її. Але ворона одразу ж перелетіла на дуб за Десну. Потім повернулася й накаркала такого дощу, що він погноїв усе сіно.

Найкращим косарем був дядько Самійло. Його так і звали — Косар. Хоч і малоосвічений, навіть до хліборобства нездатний, він орудував косою, як добрий маляр пензлем. Він міг би обкосити вені земну кулю, аби трава була добра та хліб і каша.

Єдиним на всю округу мисливцем був дядько Тихін. Але міг вполювати дичину не часто, бо кульгав, зі старовинної рушниці часто відвалювався курок, а то й зовсім забувався вдома. Крім того, стріляв лише качок, на інше рука не піднімалася. Та й

диких звірів було мало — заєць, їжак, тхір. Вовки перевелися. А от леви, вважав хлопчик, водилися, хоч і рідко. Якось пливли вони з батьком човном по Десні. Тільки подумав про лева, а той і з'явився. Сказав батькові, той не повірив, а дійсно побачивши звіра, сильно вдарив веслом по воді. Лев рикнув, стрибнув і зник. Уночі хлопчикові було страшно й так жалко лева. Йому "так палко захотілось розвести левів і слонів, щоб було красиво скрізь і не зовсім спокійно". Другого дня виявилося, що лев дійсно втік із клітки під час аварії поїзда під Бахмачем. Але-гуляти йому довелося недовго.

Не можна не згадати й про Пірата, немолодого й поважного пса, який довго жив у них. Якось він загубився на ярмарку у Борзні. Тільки через п'ять тижнів прийшов — зморений, худий. Метрів за сто впав додолу й поповз до господарів, своїм виглядом і голосом виражаючи повноту собачого щастя, чим розчулив усю родину.

Коні водилися в них різні — хитрі, недобрі, перелякані, стурбовані або заворожені. Якось Сашко підслухав їхню розмову про те, що роботи багато, харч поганий, ще й господар б'є, не знаючи, що б'є не їх, а свою долю. З тих пір хлопець ні разу не вдарив коня.

На Свят-вечір за вікном почулися дівочі голоси й попросили дозволу поколядувати. Дівчата заспівали про те, як молодець Сашечко по торгу ходив, хотів продати коня, а кінь попросив не робити цього — він же його вірний товариш, не раз виручав із біди, не продам він його й по цей день.

Пройшли косовиця й жнива, поспіли яблука й груші. Хлопцеві пошили довгі штани й повели до школи. Учителем був Леонтій Созонович Опанасенко, старий, нервовий і сердитий. Сашко так його злякався, що ледве зміг назвати своє ім'я. А на питання, як звати батька, сказав: "Батько!" Учитель зробив висновок, що той не розвинений, і відіслав геть. Сашко дуже горював.

Усе це про старе село, стару хату, старого коня. І тепер уже до рослий митець розмірковує: "Я не приверженець ні старого села, ні старих людей, ні старовини в цілому. Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм. Коли ж обертаюсь я часом до криниці, з якої пив колись воду, і до моєї білої привітної хатини, і посилаю їм у далеке минуле своє благословення, я роблю ту лише "помилку", яку роблять і робитимуть, скільки й світ стоятиме, душі народні живі всіх епох і народів, згадуючи про незабутні чари дитинства".

"Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє". Багато в житті Сашкових батьків було неладу, темряви, смутку і плачу. Все життя вони прожили нещасливо, топлячи горе в горілці та сварках. Найбільше ж у них було лише тяжкої роботи.

Але все це було давно. Одна лише Десна залишилася у спогадах незмінною. Тепер уже нема таких річок — з таємницями, зі спокоєм, з водяними, русалками й мірошниками. "Зате багато дачників тепер купається в трусах на зло робочим людям, в гарячий літній час і, очевидно, на досаду, бо чого ж мені й досі так соромно відпочивати там, де працюють люди?"

Герой-оповідач говорить: "Благословенна будь, моя незаймана дівице Десно, що, згадуючи тебе вже много літ, я завжди добрішав, почував себе невичерпно багатим і

щедрим..." Може, саме завдяки їй, "дивлячись часом униз, не втратив щастя бачити... зорі навіть у буденних калюжах на життєвих шляхах".

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло):

Кіноповість "Зачарована Десна" — твір автобіографічний. Подається у двох планах — як спогади малого Сашка і як роздуми зрілого митця. Із замилюванням автор згадує своїх рідних, у кожного з них він бачить гарне, неповторне. Милується природою рідного краю, яка і в дорослому віці дає йому наснагу до творчості, приклади гуманізму. Хоч багато траплялося жалю й плачу в минулі часи, щось було й вічне та прекрасне — вміння працювати, любити, жити в гармонії з природою.